

Likovni prilog za Tiziana Aspettija ml. u Dubrovniku

Vinicije B. Lupis

Državni arhiv Dubrovnik

Izvorni znanstveni rad/*Original scientific paper*

8. 11. 2004.

Fotografije: Božidar Gjukić

Ključne riječi: *raspelo, Mala braća, Perast, kucalo, Mletci*

Sada, kad se cjelovito promišlja renesansna baština na području Hrvatske, valja obratiti posebnu pozornost na predmete od plemenitih kovina i umjetnički obrt, jer su ta djela, zbog svoje pokretljivosti, najpodložnija nestanku i trajnom gubitku. Posebna kategorija sitne kovinske plastike na liturgijskim predmetima dosad je ostala, kako se to vidjelo na nedavnoj izložbi renesanse, nedostatno uočena i vrjednovana. Tiziano Aspetti, talijanski renesansni kipar (Padova, oko 1565. – Mleci, 1607.), uz Alessandra Vittorija jedan je od najvažnijih kipara mletačke kasne renesanse i manirizma.¹

U posljednje vrijeme pojavljuje se velik interes za brončanu skulpturu i primijenjenu umjetnost renesansnog razdoblja,

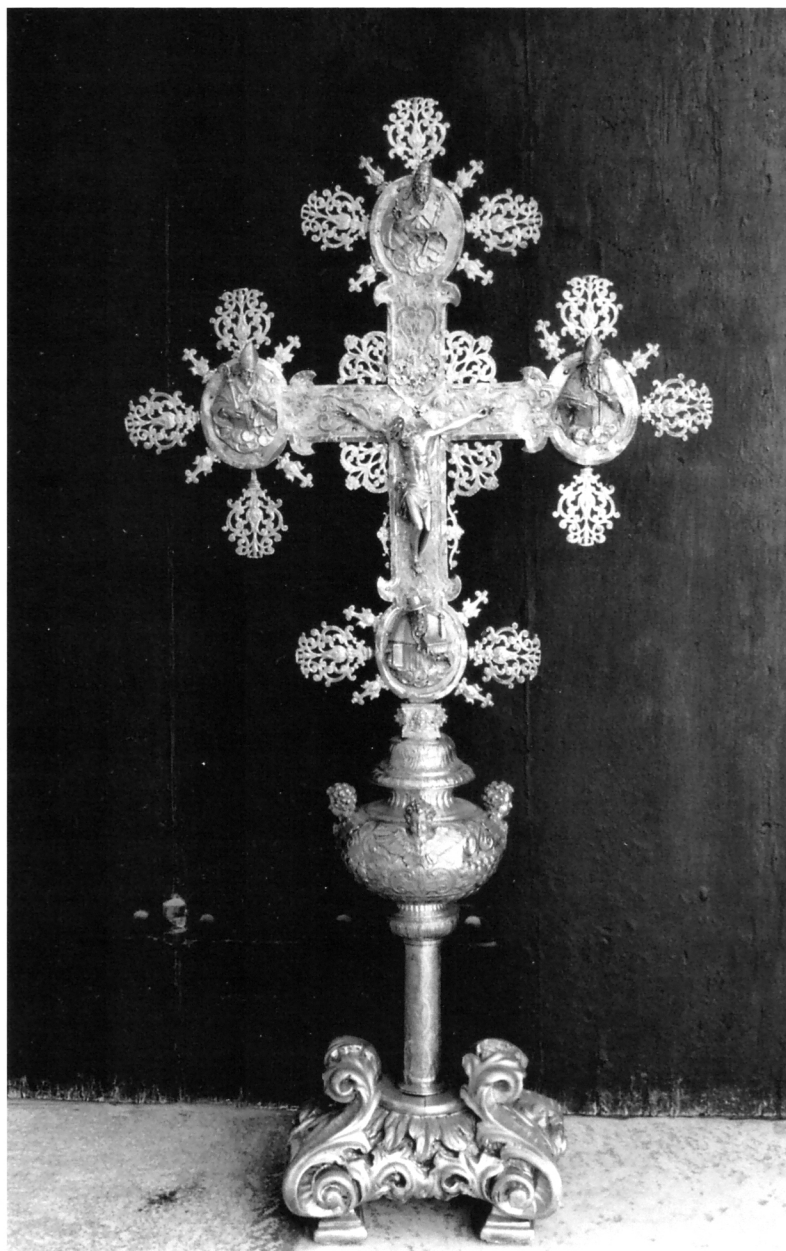
Autor na osnovi komparacije i novih spoznaja u talijanskoj znanstvenoj literaturi pripisuje ophodno srebrno raspelo iz franjevačkog samostana Male braće u Dubrovniku mletačkom kiparu Tizianu Aspettiju ml. (Padova, oko 1565. – Mleci, 1607.). Tizianu Aspettiju starijem dosad su se pripisivala dva ophodna raspela iz Vrbovske i Perasta, a autor smatra da i njih treba pripisati Tizianu Aspettiju ml., iako raspela potječu iz raznih mletačkih zlatarskih radionica. Mletački kipar je očito radio matrice figuralnih reljefa za više radionica, stoga bi sva tri primjera trebalo povezati uz ime mladega mletačkoga kipara.

gdje dionica mletačke sitne kovinske skulpture zauzima značajno mjesto s više svojih predstavnika.²

Komparativni studij mletačke kovinske plastike druge polovice 16. i 17. stoljeća pobuđuje tako sve više interesa u znanstvenim krugovima. Atribuiranje umjetnina Alessandru Vitt-

¹ G. Loren., *Aspetti, Tiziano*, u: Enciclopedia Italiana, sv. IV, Istituto Giovanni Treccani, Rim 1927., str. 970–971.

² S. Andrassov, *Qualche osservazione sui bronzi veneziani del rinascimento*, Civici Musei Veneziani d'Arte e di Storia – Bolletino, XXXII, N. S. n. 1–4, Venezia 1988., str. 27–41.

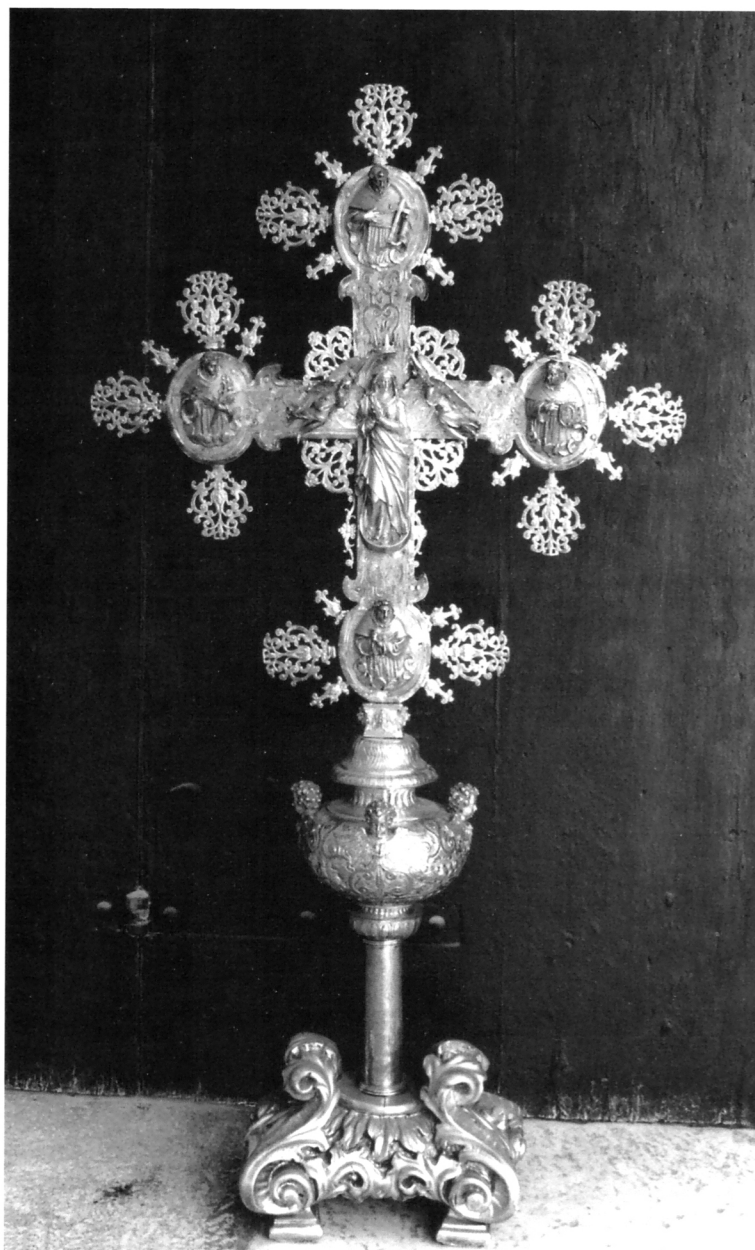
Ophodno raspelo iz franjevačkog samostana Male braće u Dubrovniku – avers

oriju, Nicoli Roccatagliattiju, Giovanniju Campagni ili Tizianu Aspettiju nije lagan problem, stoga jer su izradba i širenje sitne kovinske plastike bili u tom vremenskom odsječku izraziti, a količinski vrlo plodni.

Aspettijevo ime vezuje se u dosad poznatoj domaćoj literaturi uz dva renesansna brončana kucala: ono iz palače Arneri u gradu Korčuli s prikazom Neptuna i dva lava i ono s otoka Brača, s Lodijske palače iz Bole, s prikazom ženskog alegorijskog lika Postojanosti ili Nade s dva lava.³ Više tih kucala pripisuje se Tizanu Aspettiju i njegovoj radionici, a dosad se dr-

žalo da je Arnerijevo kucalo bilo najkvalitetnije u skupini dalmatinskih i istarskih kucala, ali kucalo koje se čuva u dvorcu Trakošćan, do 1945. vlasništvo hrvatskih magnata Draškovića, uistinu je jednako kvalitetno i u nekim segmentima nešto do-

³ C. Fisković, *Dva renesansna erosa Nikole Roccatagliata na Visu*, u: "Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji" 15, Split, 1963., str. 75–82.

Ophodno raspelo iz franjevačkog samostana Male braće u Dubrovniku – revers

radenije od korčulanskoga. Neptunova figura vješto je uhvaćena u pokretu, uz draperiju što se harmonično uklapa u opći dinamizam figure.

Pripadnici hrvatskoga velikaškog roda mogli su nabaviti ovo kucalo izravno u Italiji tijekom svog boravka. Valja navesti da je po predaji korčulansko kucalo došlo u Korčulu s otoka Krete, kada ga je, vjerojatno Jakov Arneri, kao ratni plijen donio s neke plemićke palače prije nego je grad Kandija pao u turske ruke. Korčulansko je kucalo na Kretu vjerojatno došlo izravno iz Mletaka.

Na otoku Korčuli čuva se još primjeraka mletačke sitne renesansne brončane plastike. U sakristiji župne crkve u Smokvici staro je svetohranište (17. st.) što potječe iz stare župne crkve. Na vrhu stupića ovoga metalnog svetohraništa nalaze se tri lijevana kipića. Uz svetački kipić (sv. Petar) sličan onima s ceremonijalnih štapova tu su dva kipića anđelčića-erosa, vrlo bliska dvama sličnima iz viške crkve sv. Antuna u Prigaliji, što su pripisani mletačkom renesansnom kiparu Niccolu Roccatagliatiju. Tu crkvicu u Prigaliji sagradio je na svojem imanju hvarski kanonik i vikar Višanin Ivan Dojmi tek početkom 18.

Kristov korpus s križišta ophodnog raspela

Krunjenje Bogorodice na križištu reversa ophodnog raspela

stoljeća, kako izvješćuje njegov suvremenik povjesničar Antun Matijašević Karamaneo u pismu upućenom don Jakovu Salečiću iz Smokvice. Viški kipići nisu dakle bili *in situ*, već su poput onih iz Smokvice pričvršćeni na svetojstaništu crkve u Prigaliji. Po svemu sudeći, dva klerika, korčulanski i viški, podijelili su set brončanih figurica erosa-angelčića, koje su mogli nabaviti u Mlecima, ili u Rimu, tijekom boravka *ad limine*.⁴

Šezdesetih godina prošlog stoljeća bila su objavljena dva ophodna križa iz dalmatinskih crkava u talijanskom časopisu "Arte Veneta", i to iz župne crkve sv. Nikole u Perastu, koje je pripadalo nadbiskupu Andriji Zmajeviću, i ono iz župne crkve sv. Lovre u Vrboskoj na otoku Hvaru. Grgo Gamulin oba je ophodna raspela pripisao Tizianu Aspettiju na osnovi likovne usporedbe sa sitnom brončanom plastikom iz talijanskih i ruskih zbirki.⁵ Ta raspela bila su razmjerno dobro poznata u lokalnoj literaturi, ali su, nažalost, ostala do naših dana vrlo malo znana i vrjednovana u široj znanstvenoj literaturi.

Na osnovi novih spoznaja u talijanskoj literaturi, danas se oba ophodna raspela povezuju uz ime Tiziana Aspettija ml. (1559. – oko 1606.), što upućuje na veze s toskanskim manirizmom.⁶ Talijanski povjesničar umjetnosti Paolo Goi povezuje ophodna raspela iz župne crkve u Fratta di Caneva i u Morteglianu s dva dalmatinska primjera. Struktura i modelacija likova na raspelima, invencija kombiniranja pokreta, ekspresivnost iz Valle di Cadore, Presceglie, nedaleko od Brescie, Gradeža

⁴ V. B. Lupis, *Prilozi poznavanju sakralne baštine Smokvice*, Zbornik u tisku, Smokvica 2005.

⁵ G. Gamulin, *Tiziano Aspetti Sconosciuto*, u: "Arte Veneta" XXII, Venezia 1968., 90–97.

⁶ P. Goi, *Il Rinascimento*, u katalogu izložbe *Ori e tesori d'Europa*, Milano 1992., str. 187, 190.

⁷ P. Goi, n. dj., str. 187.

Srebrni reljef sv. Jeronima

Srebrni reljef sv. Bernardina Sijenskog

(Grada) i Milja (Muggie), potvrđuju visoku umjetničku razinu tog umjetničkog obrta.⁷ Od svih mletačkih kipara sitne kovinske plastike Tiziano Aspetti ml. i u je ovom konzervativnom obliku umjetničkih predmeta pokazao najveći otklon prema toskanskoj renesansi, s dozom mletačke gracioznosti, a to potvrđuje inventivnost u odnosu prema klasičnim mletačkim zlatarima Daneseu Cattanei i Giacomu de'Grandiji.

Opusu tog umjetnika bez sumnje treba pribrojiti i kvalitetno ophodno raspelo iz franjevačkog samostana Male braće u Dubrovniku, što se čuva u stalnom postavu samostanske zbirke. Dubrovačko raspelo (104,4 x 61,1 x 2,6 cm) izvedeno je od srebrnoga iskucanog lima s lijevanim i cizeliranim figuralnim likovima. Na prednjoj strani smještena su na završecima hasti križa četiri lika – naučitelja Crkve: sv. Ambrozij, sv. Augustin, sv. Jerolim i sv. Grgur. Svetački likovi u visokom reljefu kvalitetno su modelirani i psihološki definirani uz fino cizeliranje. Naglašena plastičnost likova stvara ugodaj njihove pune fig-

ure, što pruža izniman likovni ugodaj. Lijevani su likovi pričvršćeni na srebrnu podlogu ukrašenu stiliziranim biljnim ornamentom. Na križištu hasti križa jest lijevani Kristov korpus izvrsne modelacije – blizak onomu iz Perasta i iz Fratte di Caneca, glave pognute nadesno, opuštene muskulature. Stražnja strana križa svojim ikonografskim programom jasno odaje franjevačku nazočnost s četiri franjevačka sveca, od kojih su tri prepoznatljive ikonografije: sv. Franjo Asiški s križem, sv. Antun Padovanski s ljljanom i sv. Bernardin Sijenski s Kristovim monogramom u sunčanom svetokrugu. Na križištu je lik Bezgrešnog Začeca Bl. Djevice Marije, koju krune dva anđela. Ovaj lijepi primjer manirističke skulpture u kovini toskanske inspiracije, s fino oblikovanom draperijom Gospina plašta, koji pada mekanim naborima, i s dva anđela izduženih udova i uzbibanih krila – najbolji je dokaz visoka likovnog dosega umjetnika koji ih je stvorio. Gracioznost pokreta, oštrina nabora i profinjenost modelacije govore o posebno visokoj likov-

Srebrni reljef crkvenog naučitelja (sv. Ambroz ili sv. Augustin)

noj vrsnoći ovog primjera sitne kovinske kasnorenesansne plastike.

Lik sv. Bernardina Sijenskog ističe se svojom svježinom i psihološkom karakterizacijom, pogleda koji korespondira s likom sv. Antuna Padovanskog. Maniristički dojam pojačavaju čipkasti nosači ukrasnih vrpca u izbojcima. Dubrovačko raspelo ima trbušasti nodus, prekriven shematiziranim florealnim ukrasima s četiri anđeoska lika, koji je svojom glatkom površinom u suprotnosti s rasplinutim oplošjem križa u formi me- duze raširenih pipaka što ga oblikuju prozračni nosači vrpca.

Ovo dubrovačko srebrno ophodno raspelo označeno je mletačkim državnim žigom i radioničkim žigom u obliku štita “scudo”. Najveći poznavatelj mletačkog zlatarstva Piero Pazzi zapazio ga je kao “una buona croce astile” sa žigom radionice “Scudo”.⁸ Ova radionica bila je dokumentirana u povijesnim dokumentima 16. i 17. stoljeća, s najintenzivnijom djelatnošću između 1582. i 1624., kad je u njoj radio zlatar Francesco iz četvrti Sant’Aponala.⁹ Dosad je u hrvatskoj znanstvenoj literaturi samo usputno spomenuto, i to kao djelo nepoznatoga mletačkog majstora iz 17. stoljeća.¹⁰

Državni žig Mletačke Republike i radionički žig "Scudo" na ophodnom raspelu

Ophodno raspelo iz župne crkve sv. Nikole u Perastu (v. 103 cm, a v. figura sv. Ivana i Bogorodice 13,2 cm), za razliku od dubrovačkog primjera, koji s prednje strane ima kao jasno profiliranu želju naručitelja (franjevačkog reda) niz franjevačkih svetaca, u hastama križa ima četiri crkvena naučitelja: sv. Jeronima, sv. Augustina, sv. Grgura i sv. Ambrozija. Peraško raspelo poput dubrovačkoga na stražnjoj strani ima likove evanđelista. Dubrovačko raspelo ima sa stražnje strane likove crkvenih naučitelja bliske figuracije onima s prednje strane peraškog raspela. Kristov korpus na peraškom križu bliske je forme dubrovačkom primjeru, otklonjene glave nadesno i povijenih nogu. U tradiciji još gotičkih raspela, a ovdje za razliku od dubrovačkoga Krist je pribijen na iskucani križ na pozadini. U osnovi iskazivanja manirističke prenatlaženosti dubrovačko ophodno raspelo prednjači jer se stvara ugođaj da je osnovno tijelo križa obavijeno srebrnom čipkom nosača vrpce, dok je na peraškom primjeru vidljiva čvršća kompozicija i originalno riješen nodus s visokim reljefom putta, između kojih se nalazi dopojasni lik Kristov – Ecce Homo. Na peraškom su raspelu u tradicionalnoj formi raspela-Kalvarija pridodani likovi sv. Ivana i Bogorodice na samostalnom nosaču iznad složenog figurativno bogatog nodusa raspela.

Peraško raspelo, za razliku od dubrovačkoga, označeno je žigom mletačke radionice "Albero d'Oro" s prepoznatljivim radioničkim žigom u obliku stabla s plodovima, i vezuje se za razdoblje kraja 16. i početka 17. stoljeća.¹¹ Iz iste radionice "Albero d'Oro" potječe i ophodno raspelo iz franjevačkog samostana sv. Klare u Kotoru, radeno očito namjenski za taj samos-

tan (v. 64 x š. 31 cm), jer su na stražnjoj strani reljefi: sv. Mihovila, sv. Franje, sv. Bernardina i sv. Klare. Kotorsko raspelo blisko je i vremenskim određenjem. Odlukom pape Pavla III. samostan sv. Klare bio je ukinut, a po odredbi pape Grgura XIII. predan je 1575. franjevačkom redu Male braće. U njega su se preselili fratri iz porušenog samostana sv. Bernardina na Puču.¹²

Mletački je umjetnik očito izrađivao kovinske reljefe za više mletačkih zlatarskih radionica, pa taj trenutak povezivanja s više radionica ne bi trebao biti preprekom za stvaranje cjelovitosti likovnog opusa. Onodobno slikarstvo u mletačkim lagunama svakako je odigralo ulogu u stvaranju izbora motiva jer lik Bezgrešne s dubrovačkog raspela neodoljivo podsjeća na

⁸ P. Pazzi, *Itinerari attraverso l'oreficeria veneta in Istria e Dalmazia*, Treviso 1994., str. 15.

⁹ P. Pazzi, *Dizionario avreo orefici...*, Treviso 1998., str. 258; isti, *I punzioni dell'argenteria e oreficeria veneta*, sv. I, Treviso 1992., str. 166. U franjevačkom samostanu Male braće u Dubrovniku čuvao se i kalež s patenom kasnorenesansnoga kaleža na kojima se nalazi utisnut zlatarski žigo "scudo", a oboje se danas čuva u franjevačkom samostanu Gospe od Otoka na Badiji kraj grada Korčule.

¹⁰ J. Sopta, *Štovanje sv. Antuna u Franjevačkoj provinciji sv. Jeronima i osobito u Dubrovniku*, u: "Kačić" 27/28, Split 1995./96., str. 150 i tabla III.

¹¹ P. Pazzi, n. dj., 1992., str. 157.

¹² M. Saulačić, *Franjevački samostani na jugoistočnoj obali Jadrana*, u: *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, L, Kotor 2002., str. 345–370.

slikarstvo Jacopa Palme Ml. i na njegovo likovno rješenje prikaza Bezgrešne na oltaru u Sentvičentu u Istri.

Stilski i zemljopisno najbliže ovim raspelima iz Dubrovnika, Perasta i Vrboske, premda niže likovne vrsnoće, jest ophodno raspelo Bratovštine sv. Roka iz Korčule, što se prvi put u inventarima spominje 1590. godine.¹³ Ono se jasno odvaja od ranije skupine svojom plošnošću u izradbi reljefa. Ostali elementi, kao što su oblik hasti raspela, nosači vrpca i nodus, odaju tipičnu visoku razinu mletačkih zlatarskih radionica, ali je presudna razlika u izradbi reljefa. Posebno ovdje s teritorija Dubrovačke Republike treba spomenuti kasnorenesansno srebrno ophodno raspelo Bratovštine sv. Ane iz Lovorna (Konavle). Za razliku od ostalih raspela s kraja 16. i početka 17. stoljeća, na kojima su standardni ikonografski prikazi Krista, Bogorodice, svetaca i evanđelista, konavosko raspelo ima bogato ukrašen nodus s fino cizelranim prikazima Boga Oca, sv. Nikole, Bogorodice s Kristom i sv. Augustina sa srcem u rukama. Poput ranije spomenutih, i ovo je raspelo nastalo u mle-

tačkim radionicama, ali je tijekom 19. stoljeća obnovljeno u dubrovačkim radionicama.

Nesumnjivo je da su mletački umjetnici izrađivali za pojedine zlatarske radionice reljefe po narudžbi. Dubrovačko raspelo iz franjevačkog samostana Male braće u Dubrovniku, koje je očito pripadalo Bratovštini Bezgrešnog Začeca u franjevačkoj crkvi, jedna od rijetkih sačuvanih umjetnina iz prijepotresne crkve, svojom likovnom vrsnoćom zauzima posebno mjesto u poznavanju kasnorenesansne kovinske plastike na istočnojadranskoj obali, a vrijedan je dio opusa mletačkoga kipara Tiziana Aspettija ml.

¹³ A. Fazinić i I. Matijaca, *Srebrni oltarni i ophodni križevi korculanskih crkava*, u: "Peristil" 20, Zagreb 1977., str. 26–28.

Summary

Vinicije B. Lupis

An Attribution to Tiziano Aspetti in Dalmatia

By the method of comparison and with the help of recent Italian literature the author has attributed a silver processional crucifix from the Franciscan Monastery in Dubrovnik to the Venetian sculptor Tiziano Aspetti (Padua, ca. 1656 – Venice, 1607). Two processional crucifix from Dalmatia had been attributed to Tiziano Aspetti the Elder, those from Vrboska and Perast, and the author thinks that they should be ascribed to Tiziano Aspetti the Younger, although they come from two different Venetian workshops. The Venetian sculptor obviously produced models of figured reliefs for several goldsmith shops, and thus all three examples should be linked with the younger of the two artists. The authors points out the importance of the study of Renaissance bronzes, neglected in the research on the Renaissance at Croatian Coastland.